

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Бурлак Ганни Вікторівни
«Професор В. Є. Таїров (1859–1938) – вчений та організатор
дослідної справи у виноградарстві України»,
представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки

Аналізуючи дисертаційне дослідження Г. В. Бурлак, перш за все, варто наголосити на його актуальності. Так, на сьогодні відсутні узагальнюючі комплексні праці, в яких глибоко та ґрунтовно було б відтворено життєвий і творчий шлях В. Є. Таїрова, який доклав багато зусиль до організації та розбудови вітчизняної дослідної справи з виноградарства. Василь Єгорович увійшов до когорти українських учених, які стверджували аграрну науку на рубежі XIX–XX ст., у якості теоретика і практика виноробної справи, популяризатора досягнень у галузі виноградарства, а також як засновник Виноробної станції руських виноградарів і виноробів – першої у Російській імперії установи з вирішення науково-практичних питань виноградарства і виноробства.

Дисертанткою було встановлено, що загальна кількість друкованих праць вченого, включаючи газетні статті та повідомлення, становить майже 500 одиниць, у тому числі 26 статей, надрукованих у виданнях за кордоном (Німеччина, Австрія, Франція). Серед його робіт власне наукових, з проблем виноградарства і виноробства – близько 50-ти, в ході дослідження було детально проаналізовано 32 роботи, що мають наукову цінність та відображають наукові погляди вченого; приблизно 300 праць – науково-популярного характеру та статті, присвячені проблемам галузі; 86 статей – в Енциклопедичному словнику видавництва Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона; огляди конгресів, конференцій, новини преси, звіти тощо – нараховують ще близько 50 (с. 40).

Робота Г. В. Бурлак провадилась у відповідності до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН) і є складовою частиною наукових тем: «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099) і «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Наукові завдання цього дослідження і наукова новизна отриманих дисертанткою результатів сформульовані грамотно і переконливо. Напрямок роботи, її мета, методичний та методологічний підходи, спосіб викладення матеріалу цілком відповідають зазначеній спеціальності. В дисертації вперше впорядковано творчу спадщину В. Є. Таїрова. Аналіз його робіт сприяв відтворенню цілісної картини становлення і розширення творчих інтересів ученого, визначенню пріоритетних напрямів його наукової діяльності та періодів найбільшої професійної активності.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологічна основа дослідження» присвячений огляду наукової літератури та архівних джерел з теми дисертації. У ньому переконливо доведено, що до цього часу творча спадщина В. Є. Таїрова не була предметом системного й цілісного історико-наукового дослідження, яке б узагальнило внесок ученого в розвиток вітчизняної та світової науки.

Джерельну базу дослідження склали архівні документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Одеської області, архіву ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова» НААН (с. 37), а також матеріали фондів 4-х бібліотек: Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, Національного наукового центру «Інститут виноградарства і виноробства

імені В. Є. Таїрова», Одеської національної наукової бібліотеки (імені М. Горького), Одеської обласної наукової бібліотеки імені М. С. Грушевського (с. 41). Зокрема, Г. В. Бурлак використала низку документів і матеріалів, що стосуються творчої й організаційної діяльності В. Є. Таїрова, серед яких найбільш значимими є: 1) особові (біографічні) документи В. Є. Таїрова й архівні матеріали про діяльність установ та громадських організацій в яких працював вчений; 2) опубліковані роботи дослідника; 3) галузева періодика; 4) наукові публікації: енциклопедії, словники, праці товариств, комісій і секцій (с. 37). Варто підкреслити, що частина виявлених матеріалів була введена до наукового обігу вперше.

Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження стали фундаментальні теоретичні розробки із застосуванням наукових принципів і методів історичного дослідження, завдяки чому авторці вдалося систематизувати джерельну базу й узагальнити основні положення у висновках наукової роботи, викласти матеріал у послідовній та логічно завершеній формі й найбільш вичерпно висвітлити діяльність В. Є. Таїрова.

У другому розділі «Становлення В. Є. Таїрова як ученого-аграрія і основні етапи його діяльності», показано життєвий шлях та формування наукового світогляду Василя Єгоровича. Завдяки проведеному дослідженню усунуто деякі неточності біографії вченого, проаналізовано період навчання та становлення В. Є. Таїрова як майбутнього фахівця виноробної галузі. Дисертанткою переконливо доведено, що на межі XIX-XX століть впровадження інноваційного європейського наукового та технологічного досвіду у практику вітчизняного виноградарства на основі досліджень в географічних та кліматичних регіонах було вкрай необхідним. Від цього залежало підвищення технологічного рівня галузі виноградарства та якості продукції виноробства (с. 55).

Як свідчать результати дослідження, на підставі спостережень та аналізу даних виноробства та виноторгівлі В. Є. Таїров дійшов висновку, що серед всіх продуктів харчування жоден не підроблявся так часто і так

різноманітно, як виноградне вино, що призвело до широкого поширення фальсифікатів у всіх виноробних районах Російської імперії. Учений не лише проаналізував причини та наслідки явища фальсифікації вин, але й визначив його масштаби та розробив методи запобігання цьому явищу (с. 79).

Особлива увага в цьому розділі надається науково-організаційній роботі В. Є. Таїрова зі створення Виноробної станції руських виноградарів і виноробів. Ця його діяльність базувалася на глибокому знанні недоліків виноградарсько-виноробної галузі наприкінці XIX сторіччя, особливостях дослідно-консультаційної справи в європейських виноградарських країнах та тогочасного рівня обладнання лабораторій для проведення досліджень з виноградарства, енохімії, мікробіології тощо. Відзначається, що завдяки прояву організаційних здібностей Василя Єгоровича заснована на народні кошти Станція стала першою в Європі установою подібного типу, спрямованою на підтримку, в першу чергу, дрібних виноградарів та виновиробників (с. 113-114). Окрім того, запропонована Г. В. Бурлак періодизація життєвого та творчого шляху В. Є. Таїрова дає змогу поетапно простежити та розкрити найважливіші події в його науково-організаційній діяльності.

У розділі 3 «Науково-дослідницька та організаційна діяльність В. Є. Таїрова у галузі виноградарства і виноробства» провадиться всебічний аналіз наукового доробку В. Є. Таїрова. Показано, що відкриття Виноробної станції руських виноградарів в Одесі стало відправною точкою для успішного розвитку такої важливої галузі виноградарства, як виноградне розсадництво. На станції здійснювали дослідницьку роботу з уточнення технології вирощування прищепних і підщепних лоз, удосконалення методів щеплення та вирощування щеплених саджанців. Доведено, що саме теоретичні розробки та організаційна діяльність професора В. Є. Таїрова дозволили започаткувати фундамент вітчизняної розсадницької бази (с. 127).

Також у роботі відзначається, що наукова і практична діяльність ученого охоплювала широке коло питань стосовно технологій

виноградарства та вдосконалення їх наукового забезпечення (с. 128). Зокрема, В. Є. Таїров приділяв велику увагу проблемі захисту виноградників від хвороб та шкідників (с. 133). Необхідність чітких і раціональних рекомендацій у боротьбі з хворобами винограду, насамперед, мілдью, оїдіуму та чорної гнилі навели вченого на думку про створення на громадських засадах при редакції журналу «Вісник виноробства» особливого Патологічного бюро, до якого передплатники журналу могли б звертатися за визначенням невідомих їм хвороб винограду та отримувати допомогу в обранні заходів боротьби з ними (с. 133). Саме за допомогою діяльності Патологічного Бюро В. Є. Таїрову вдалося здійснити перший в Україні фітосанітарний моніторинг стану виноградників та водночас провести просвітницьку роботу серед виноградарів з проблем захисту насаджень (с. 135).

Дисертантка підкреслює, що професору В. Є. Таїрову належить істотний внесок у розробку наукових основ освоєння піщаних ґрунтів під вирощування виноградників (с. 180). Виходячи із перспективності виноградарства на пісках, В. Є. Таїров вважав нагальною необхідність створення центрального спеціального інституту та значної мережі науково-дослідних станцій з опорними пунктами, дослідно-показових станцій для вивчення тих піщаних масивів, які можуть бути не тільки порівняно легко укріплені, а й використані саме під культуру винограду (с. 178). Як свідчать результати дослідження, комплексність вивчення виноградників на пісках була для В. Є. Таїрова пріоритетним напрямком та забезпечувала ефективність його досліджень (с. 179). Розроблені вченим теоретичні і практичні питання виноградарства і виноробства характеризувалися інноваційними напрямами, практичною спрямованістю та можливістю підвищення економічної ефективності галузі в цілому (с. 182).

Варто зазначити, що всі матеріали і висновки дисертації знайшли відображення у надрукованих дисертанткою наукових статтях, а також у

доповідях, виголошених на кількох конференціях. Основні положення дисертації ідентичні змісту представленого автореферату.

Разом з тим робота не позбавлена деяких недоліків, стосовно яких хотілося б висловити певні зауваження та побажання.

По-перше, на мою думку, при визначенні об'єкта дослідження не варто було б обмежувати його роками життя В. Є. Таїрова, оскільки становлення вітчизняного виноградарства відбувалося значно раніше. Так, у дослідженні авторкою докладно простежуються шляхи поширення і еволюції культури винограду. Зокрема, наявність свідочств матеріальної культури виноградарства і виноробства та окремих письмових згадок дозволяє їй виділити перший період розвитку виноградарства і виноробства ще у грецьких містах-держав (Тіра, Ольвія та ін.) на теренах Північного Причорномор'я та окреслити його часові межі з VI ст. до н.е. – IV ст. н.е. (с. 50). Тому, враховуючи передісторію розвитку галузі, вважаю за доцільне відповідним чином зазначити це у формулюванні об'єкта дослідження.

По-друге, однією з поставлених дисертанткою задач було визначення основних етапів становлення й розвитку виноградарства і виноробства у Північному Причорномор'ї та особливостей періоду кінця XIX – 30-х років XX ст. У тексті автореферату на с. 9 зазначається лише, що виноградарство і виноробство у Північному Причорномор'ї пройшли через п'ять основних періодів становлення й розвитку, не конкретизуючи їх. Немає згаданої періодизації і у висновках до дисертації. Тоді як на сс. 50-55 роботи у підрозділі 2.1 усі п'ять етапів описані досить докладно.

Так, після згаданого вище першого етапу (VI ст. до н.е. – IV ст. н.е.) має місце занепад розвитку виноградарства і виноробства у період турецько-татарського панування, який починається з IV ст. н.е. і триває до кінця XVIII ст., і означений дисертанткою як другий етап розвитку виноградарства та виноробства регіону. Третій період функціонування виноробної галузі охоплює кінець XVIII ст. – першу половину XIX ст., коли почалося заселення і освоєння козаками земель Північного Причорномор'я, тоді ж набула

поширення на цих територіях культура винограду. У період розвитку капіталістичних відносин помітно зросла сфера споживання і ринок збуту винограду і вина в Північному Причорномор'ї. Це дозволило виділити четвертий період розвитку виноградарства і виноробства регіону, який охоплює другу половину XIX ст. І, нарешті, швидкі темпи поширення виноградарства у Північному Причорномор'ї в пореформений період дають підстави виокремити п'ятий етап розвитку виноградарства і виноробства району: кінець XIX ст. – початок XX ст.

Вочевидь, слід було б навести зазначену періодизацію у висновках до дисертації: це дало б змогу краще зрозуміти значення внеску В. Є. Таїрова у розвиток виноробної галузі.

По-третє, враховуючи специфіку досліджуваної тематики, слід було б надати на початку дисертації глосарій використаних спеціальних термінів, зокрема, латинських назв, вжитих Г. В. Бурлак у роботі (сс. 6, 7, 30, 31, 33, 34, 83, 101, 107, 110, 168, 170 тощо). Деяким з них надається відповідне роз'яснення безпосередньо у тексті дисертації, як-от: «філоксера» – вид комах, що належить до родини Phylloxeridae, розвивається і харчується на коренях винограду (с. 116); «бадіжонаж» – метод змачення стовбурів для знищення зимових яєць (с. 118); «шапталізація» – додавання цукру при виготовленні вина (с. 85) тощо. Але більшість термінів лишається не розтлумаченими, що, вочевидь, ускладнює сприйняття тексту дисертаційної роботи.

І, нарешті, подекуди в роботі зустрічаються некоректні застосування ініціалів та прізвищ, як, наприклад, на сс. 28, 78, 136 та 174; неправильні відмінкові закінчення (так, на с. 28 замість Макаренко та Охременко має бути Макаренком та Охременком тощо); росіянізми («пропагандування» замість «пропагування» на с. 100, «сітка інституту» замість «мережа інституту» на с. 112 тощо); стилістичні неточності, як, наприклад на сс. 116-117 «...Комісія займалася ознайомленням виноградарів регіону із інформацією щодо

небезпеки поширення філоксери шляхом розповсюдження друкованих матеріалів».

Проте ці зауваження не є суттєвими, не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи і носять, здебільшого, рекомендаційний характер. Вважаю, що дисертаційна робота Бурлак Ганни Вікторівни «Професор В. Є. Таїров (1859–1938) – вчений та організатор дослідної справи у виноградарстві України» є завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для пізнання історії сільськогосподарської науки. Робота повністю відповідає паспорту спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки та вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015), а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент
завідувач кафедри
філософії та історії науки і техніки
Державного університету інфраструктури
та технологій МОН України,
старший науковий співробітник,
доктор історичних наук

В. М. Гамалія

Підпис Гамалії В.М. засвідчую: *Зам. ректора* *Сироренко І.М.*